

ERDEI ÁRPÁD

In memoriam Kratochwill Ferenc

A sértett büntetőeljárás helyzete

– amilyenek ő látta és amilyen most*

1990-ben jelent meg *Kratochwill Ferencnek A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban* című, mintegy három ív terjedelmű dolgozata. A három szerzői ív nem nagy terjedelem. A dolgozattól mégis pontos képet kapunk a sértett helyzetét érintő eljárási szabályozás változásainak főbb állomásairól az I. Bp.-től (1896. évi XXXIII. tc.) a II. Be. (1973. évi I. tv.) 1989-es állapotáig.

A kép annak ellenére pontos, hogy Kratochwill Ferenc a részleteket a két Bp. (amelyek közül a második az 1951. évi III. tv.) és az I. Be. (1962. évi 8. sz. tvr.) nyújtotta szabályozás bemutatásában mellőzi. A róluk szóló leírás csak a fő vonásokra szorítkozik, hogy a változások tendenciái kirajzolódjanak az olvasó előtt. Ebből is jól látható, mi történt a sértetti helyzet alakításában a II. Be. kodifikációja előtt.

Az elméleti alapok

A munka egy OTKA-kutatás keretében készült. Ennélfogva érthető, hogy a sokrétű és több eltérő szempont alapján történő vizsgálódás középpontjában az akkor hatályos II. Bp. szerinti szabályozás állt, s ennek elemzése már a részletekre is kiterjedő pontosság jegyében született. A munka mindezt megfelelő elméleti alapokra helyezte.

E tárgyalási mód a dolgozat által leírt szabályozási problémák vagy hiányosságok és a korrekciójukra tett javaslatok átlátását azoknak is lehetővé teszi, akik nem különösebben érdeklődnek a vizsgált kérdések iránt, vagy esetleg – például koruknál fogva – csupán a hatályos szabályozást ismerik behatóbban.

Az előadók számára nyújtott, szükségképpen szűk időkeret miatt e bevezetés talán túl hosszú is sikerült. Hogy mégis ilyenre méreteztem, annak el-

---

* A tanulmány alapja a dr. Kratochwill Ferenc 80. születésnapja alkalmából rendezett megemlékezésen elhangzott előadás. 2013. november 23., Miskolc

sődleges oka, hogy a dolgozat újraolvasása után levont két általános következtetésemet elmondhassam, s ehhez szükségem volt az alapvetésre.

Közülük az első az, hogy a mai szabályozás gyakorlatilag mindent tartalmaz a II. Be. által alkalmazott helyes megoldásokból, így Kratochwill Ferenc dolgozatának a következtetései a mai törvényre vonatkoztatva is nagyrészt helytállóak.

A második személyesebb természetű. Akik Kratochwill Ferencet munkatársként, oktatóként, a büntető eljárásjog művelőjeként vagy barátként ismertették, tisztában vannak a felkészültségével és az alaposágával. Ők – velem együtt – okkal sajnálhatják, és sajnálták akkor is, hogy ritkán vállalkozott publikációra szánt írások készítésére. Valójában ez azért nagy kár, mert ha mégis megtette, maradandó gondolatokat vetett papírra.

A sértetti pozíció

A sértettről szóló dolgozatának részletezésére sokféleképpen keríthetnénk sort, mert mint mondtam, vizsgálódásai sokrétűek voltak, és a tárgyalt kérdések rendszerezése is figyelemre méltó. Saját mondanivalóm szempontjából az a célszerű választás, hogy azokat a jogi eszközöket veszem sorra, amelyeket a II. Be. garantált a terheltnek az érdekei érvényesítésére.

a) A II. Be. alkotói a sértettet a lehetséges eljárási pozíciói szempontjából ebben a minőségében, továbbá magánvádlóként és magánfélként képzelték el és vették számításba. Ennek megfelelően határozták meg a jogait. Általánosságban ezt úgy lehet leírni, hogy a két utóbbi eljárási státus természetesen a jogok szélesebb skálájának garantálását igényelte, amit a jogalkotó több-kevésbé figyelembe vett, de az első (a sértett) jogállás esetében korántsem volt bőkezűnek mondható.

Rövid kitérőként megjegyzem, hogy a magánvádlói és a magánféli jogállás szerinti helyzet sem volt egyértelműen rózsás, ma sem az. Mindkettő szemlélhető „optimista és pesszimista” szemszögből.

Az előbbi azt mutatja, hogy a személyesebb típusú sérelmei miatt a sértettől függ, hogy indul-e az elkövető ellen büntetőeljárás (magánindítvány), és ő maga lehet a vádló is – ez a sértettet az ügyben jelentős befolyás gyakorlására teszi képessé.

A pesszimista azonban úgy látja, hogy az általa elszenvedett sérelmek (bűncselekmények) miatti vádlói fellépést az állam elhárítja. A vád képviselőnek ellátásában minden vádlói terhet neki (a sértettnek) kell viselnie, ezért úgy érzi, hogy valójában terhes jogot kapott.

Ami a magánfélként történő fellépést illeti, kétségtelenül kedvezményekkel jár: a bűncselekménynek a közzvádó általi bizonyítása egyben a sértett polgári jogi igényének jogalapját is bizonyítja. A pesszimista azonban mindenekelőtt azt veszi észre, hogy a tapasztalatok mégsem kedvezők: a polgári jogi igény elbírálásától a bíróságok gyakran menekülni próbálnak. A kitérő után azonban térjünk vissza a jogalkotói szűkmarkúság illusztrálásához!

A dolgozathból kiderül, hogy a sértett mindhárom pozíciójában jogosult volt képviselő útján eljárni, és ugyancsak jogosult volt indítványok, észrevételek tételére, illetve a hatóságtól felvilágosítások kérésére. Az „egyszerű” sértett azonban a tárgyalási szakaszban már korlátozottabb jogokat mondhatott magáénak, mint amikor a másik két szerepben jelent meg: kérdéseket a kihallgatott személyekhez nem intézhetett, csupán indítványozhatta kérdések feltételét. Kratochwill Ferenc sajnálatosnak tartotta, hogy a sértett szubszidiárius vádlóként nem léphetett az ügyfél pozíciójába. Így magától értődő, hogy a kérdezési jog megnyirbálását helytelenítette, amint azt is, hogy a sértettnek az alapminőségében a tárgyalás szakaszában nem volt jogorvoslati jogosultsága.

b) Az egyéb jogokat most nem részletezem, arra sem térek ki, hogy az említetteken kívül még milyen minőségben és milyen jogai voltak. Mindössze azt rögzítem, hogy lehetett feljelentő, lehetett bizonyítási alany (tanú), s ezek ugyancsak hozzátartoznak a sértetti helyzet képéhez. Jelzem továbbá, hogy a sértettek állami kártalanításának kérdésében sem ismertetem Kratochwill Ferenc megállapításait és véleményét.

Hangsúlyozom viszont, hogy a jogai megállapításában mostohának minősítette azt az elbánást, amelyben a jogalkotó a sértettet részesítette. Az egyetértés olvasható ki abból, ahogyan azon megállapítást idézi, amely szerint a büntetőeljárás túlzottan terheltközpontú.

Új megközelítések, új intézmények

A tanulmány megjelenése óta huszonhárom év telt el, s ez alatt a sértett jogalkotói kezelése hozott pozitív változásokat. Ennek ellenére ma is olvashatók olyan vélemények, hogy a sértett több figyelmet érdemelne, és a jogai kiterjesztésére lenne szükség. A kívánságot megértem, de teljesülésének útjában számos akadályt vélek felfedezni. Mielőtt ezekre kitérnék, az említett huszonhárom év hozadékáiból említek meg néhányat.

a) A sértettből immár lehet *pótmagánvádló* is. A közzvádói monopólium elleni fellépés helyeslendő, de jogászai körökben csak kevesen szimpatizálnak a

közvérdát érvényesítő sértettel. A helyzetét – ha nem jogászias formulázással is, de – meglehetősen pontossággal írja le a népdal szövegének parafrázisa: aki pótmagánvándló akar lenni, pokolra kell annak menni, ahol azonban nem egyszerűen dudálni, hanem kesztyűbe dudálni tanítja a jogalkalmazói gyakorlat. Ember legyen a talpán, aki a vádindítványa elfogadását kívánja elérni a bíróságon.

b) A sértett védelmének szolgálatára hivatott *távoltartás* intézménye megjelent az eljárásban. Nem kétséges, hogy a távortartást fontos és hosszú időn át elhanyagolt társadalmi probléma (közkeletű elnevezéssel a családon belüli erőszak) megoldása érdekében vezette be a jogalkotó. Látható viszont, hogy a büntetőeljárású kezelési mód a cél elérésnek nem a legjobb eszköze.

A távortartás eljárási kényszerintézkedésként szabályozása késlelteti az elrendelését. Ez nem lehet másként, mert személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedésről van szó, amelyet az előzetes letartóztatás helyett lehet alkalmazni, s ekként bírói határozatot igényel. Eközben a tőle várt kedvező hatások egy elviselhetetlen helyzet enyhítésére vagy felszámolására éppen az azonnali és egyszerű alkalmazásba vételtől remélhetők.

Úgy látszik, hogy a választott szabályozási mód senkit nem tesz boldoggá: sem a helyzet áldozata, sem a helyzetet előidézó terhelt nem érzi megnyugtatónak, amit a törvény tartalmaz. Ha még az előírásokban mutatkozó egyéb problémákat is számításba vesszük, nem lephet meg bennünket, hogy a jogalkalmazók is elégedetlenek a törvényhozó munkájával.

c) A *vádemelés elhalasztásáról* szóló döntés előtt a sértett véleményét az ügyész beszerzi, azt azonban nem feltétlenül kell figyelembe vennie. A sértetti befolyás a döntésre nem különösebben jelentős.

d) A helyreállító igazságszolgáltatás elgondolásának szellemében kialakított *közvetítői eljárás* sem mentes a szabályozási hibáktól, ennek ellenére kedvelt intézménnyé vált. Kizárólag a sértett szemszögéből vizsgálva, a hatásai egyértelműen pozitívak. Minthogy a közte és a bűncselekmény elkövetését vállaló terhelt közötti megállapodás a jóvátételről a sértett igényeit kielégíti (máskülönben az létre sem jönne), számára abból nagyobb előnyök származhatnak, mint amilyeneket az eljárás hagyományos útjától egyébként remélhetne.

e) Az *állami kártalanítás* szellemében tett intézkedések erősödtek. A sértettvédelmi szervezetek működése, a jogsegélynyújtás rendszerének kialakítása pozitívumként értékelhető, az időhiány a tárgyalásukat azonban megakadályozza.

A jogalkotás feladatai

A Kratochwill Ferenc által felhozott néhány hiányosság általa kívánt kijavításának nem sok esélyét látom. A sértettnek nyújtott fellebbezési jog az eljárás szempontjából kedvezőtlen hatásokkal járna: a vád és a védelem fellebbezése hiányában sem lehetne az eljárást befejezni, ha a sértett önálló fellebbezéssel élhetne. A büntetőügyek elintézésének lassúságára, az eljárások elhúzódtására tekintettel az időszerűséget a jogpolitika jelenleg nagyobb jelentőségűnek tartja, mint a sértettnek az önálló fellebbezési jog iránti igénye kielégítését. Hasonlóképpen csekély a valószínűsége annak, hogy a jogalkotás a szubszidiárius vádló pozíciójába juttatná a sértettet.

A lehetőségek inkább a pótmagánvádlói és magánféli státusz eszköztárának fejlesztése irányába mutatnak, és némi hatósági attitűdváltással a sértett mindkét pozíciójában sikeresebben szerepelhet. Ehhez természetesen a jogalkotásnak kell a megfelelő alapokat megteremtenie.

Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve a sértettek jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályokról nem különösebben sürgeti a magyar jogalkotó aktivitását. Az irányelv a jelenlegi magyar helyzethez képest többletkövetelést nem nagyon támaszt. Annak természetesen nincs akadálya, hogy a szabályozás a minimumnál többet, vagy akár jelentős mértékben többet nyújtson, ha azonban ez más jogpolitikai célok teljesülésének a nehezítésével járna, kétlem, hogy a sértetti érdekek védelme kerülne előtérbe. Ettől függetlenül az irányelv előmozdíthatja a pozitív változásokat.

A terhelt pozíciója

Kratochwill Ferenc megállapításainak legtöbbszörrel teljes mértékben egyetértek, s csupán néhány esetben merültek fel bennem ellenvetések. Egyetlen ponton azonban nem tudok egyetérteni vele, s ez nem annyira a megállapításra, mint inkább az annak az alapját helytelenítő nézetre vonatkozó egyet nem értés.

A megállapítást addig helyállónak tartom, hogy a büntetőeljárás terhelt-központú, ezt azonban nem tekintem hibáztathatónak. A büntetőeljárás törvénynek szükségképpen arra kell koncentrálnia, hogy a bűncselekmény miatti felelősségre vonás szabályai ésszerűek és jól alkalmazhatók legyenek. A sértett lehetőségeire ezért nyilván kisebb figyelem jut. A büntetőeljárás tör-

vény nem sértetvédelmi törvény, amelynek viszont sértettközpontúnak kell lennie. Az sem lenne ésszerű, ha ezt a terhelt háttérbe szorulása miatt bírál-nánk.

Kratochwill Ferenc dolgozata alapján és elméleti jogászként még egy megjegyzést teszek.

Úgy látszik, hogy a sértett fogalmának meghatározásához máig nem sikerült a megfelelő formulát megtalálni. A jelenlegi fogalom a büntető eljárásjog céljaira nem a legmegfelelőbb. Jobbat és pontosabbat az elmélet művelői ajánlhatnak. Siker csak akkor koronázhatja a fáradozásait, ha a sértettet nem anyagi jogi fogalomként kezelik, hanem létrehozzák az önálló eljárási fogalmat. Amivel gyakran találkozunk, hogy a sértettet a büntetőjogi passzív alannyal próbálják egyes felfogások azonosítani, nem járul hozzá a jelentke-ző problémák megoldásához – éppen a büntetőjogi dogmatika miatt. A ne-hézségeken a büntető eljárásjog elméletének előbb-utóbb úrrá kell lennie.

A sértett nem anyagi jogi fogalomként, hanem önállóan eljárásjogiként kezelendő.

Zárógondolatok

Úgy látom, hogy a változások pozitív irányúak ahhoz képest, amit Kratochwill Ferenc az akkori helyzetként rögzített. Az imént jelzett kételye-im ellenére remélem, hogy a pozitív változások folytatódnak, ha azok irányát ebben a pillanatban még nem látjuk is. Gondoljuk meg, ki mondta volna úgy tíz évvel ezelőtt, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás gondolata nem sokkal később jogintézményként költözik be az eljárási törvénybe.

*

Befejezésül elmondom, bár örülök, hogy e konferencián lehetőséget kaptam a felszólalásra, sokkal jobban örülnék, ha a meghívóban jelzett évfordulók kö-zül csak az első (a 80. születésnap) adta volna az alkalmat e rendezvényre. Ak-kor Kratochwill Ferencről hallhatnánk, mit gondol a sértett mai helyzetéről.